

הדיבור

ראשי פרקים

- א. מבוא
- ב. הדיבור - ביטוי למחשבה ולרגש
- ג. הדיבור על הגבול - חיים ומוות ביד הלשון
- ד. לשון הקודש - מדרגות בדיבור
- ה. לשון הרע - הדיבור כהיזק
- ו. הדיבור בצבא - "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי..."¹

א. מבוא

כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע.²

כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת אויבך לפניך והיה מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך.³

דרשו חכמים⁴:

ולא יראה בך ערוות דבר - ערוות דיבור. ר' שמואל בר נחמן אומר זה ניבול הפה.

מדוע בחרה התורה להזהיר את המשרתים בצבא ישראל בשמירת הדיבור? במעשים אחרים שנאסרו בתורה, כגון שלל וביזה, נגרס דבר רע ממשי, אך הדיבור, לעומת זאת, איננו גורם שום נזק?

אומרת הגמ'⁵:

ארבעה דברים נפרעים מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו בעולם הבא ואלו הן: ע"ז, גילוי עריות, שפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולם.

¹ זכריה ד' ו'.

² דברים כ"ג י'.

³ שם פס' ט"ו.

⁴ מדרש רבה (מרגליות) פרשה כ"ד ד"ה "ואמי ר"י.

⁵ ירושלמי פאה פרק א' ה"א.

הדיבור

הדיבור נתפס אצלנו בדרך כלל ככלי תקשורת בין אישית, ולא כפעולה עצמית היוצרת דבר חדש, מדוע אי"כ מתייחסת התורה לדיבור בחומרה רבה כ"כ?

נסה לבחון את מעלת הדיבור, ומתוך כך להבין את ציווי התורה והחשיבות הרבה שהיא מייחסת לו.

בבריאת האדם נאמר⁶: "ויהי האדם לנפש חיה". מפרש רש"י: "אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם היה שבכולן שנתווסף בו דעה ודיבור".

הפילוסוף בספר הכוזרי טוען שהאדם נתייחד משאר בעלי החיים בכך שקיים בו כח השכל. רש"י, לעומתו, כפי שראינו לעיל, מוסיף דבר נוסף - כח הדיבור. כך גם תרגם אונקלוס על אתר⁷: "לנפש חיה" - "לרוח ממללא". לא רק כח השכל גורם לייחוד האדם מבעלי החיים אלא גם היכולת לתרגם זאת למילים.

ב. הדיבור - ביטוי למחשבה ולרגש

לאדם דרכי ביטוי מגוונות - מילוליות ושאינן מילוליות, גלויות או נסתרות. הדרך הברורה ביותר הינה הדיבור. פעולת הדיבור הינה הבהרת המחשבה והרגשות המלווים אותה ו"הכנסתם" לתוך מילים. בזמן שהמחשבות אינן בהירות דיין ישנו סיכוי שכאשר הן יתבטאו בדיבור הן יהיו עוד פחות מובנות. כמאמר הפתגם "למי שחסרה יד אחת בהסבר חסרות שבע ידיים בהבנה".

על פעולת ה"צימצום" המתרחשת במעבר מהרגש ומהמחשבה לדיבור במילים, נלמד מתוך דבריו של הרב סולוביצ'יק בספרו "על התשובה". הרב סולוביצ'יק מביא את דברי הרמב"ם בהלכות תשובה⁸:

הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסורו ממחשבתו ויגמור בליבו שלא יעשהו עוד... ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם... וצריך להתוודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בליבו.

שואל הרב סולוביצ'יק, מדוע מצריך הרמב"ם את החוטא לבטא בשפתים את החטא כדי לצאת ידי חובת מצוות התשובה? תשובתו היא שהדיבור מגבש את המחשבה. באדם ישנן מחשבות ותחושות רבות, אולם כל עוד האדם לא ביטא אותן ולא יצק אותן לתוך מילים, מחשבותיו חסרות וגולמיות. משום כך מדריך הרמב"ם לומר את הוידוי בשפתיו ולא להסתפק בתשובה בלב.

⁶ בראשית ב' ז'
⁷ שם.
⁸ פ"ב הי"ב.

אורי דויטש

ישנם דברים רבים שאדם יודע, הוגה וחושב, אולם בכל זאת לא ירהיב להעלותם בשפתיו. ישנם רגשות שמחמת עוצמתם קשה לבטאם במילים.

הגמרא⁹ מספרת שכאשר מת רבנו הקדוש אמרו תלמידיו: כל האומר רבי מת ידקר בחרב. הידיעה הפנימית אודות מות אדם כה יקר להם כאבה כל כך, שלא יכלו לשמוע את המילים.

סימוכין לרעיון זה מצאנו בתחומים נוספים, כגון: חייב אדם לבטא את ברכותיו בפיו. בתפילת שמו"ע, למרות שהיא תפילת לחש, חייב לחתוך בשפתיו¹⁰. במסכת נדרים ישנה מחלוקת מדוע אין הנדר מחייב אא"כ הביע האדם את נדרו בדיבור. דעה אחת סוברת שהביטוי דרוש לידיעתנו את הנדר, שהרי אם לא ישמעו אחרים את הנדר לא נדע שנדר. לפי הדעה השניה הדיבור מגבש את המחשבה, וכל עוד לא ביטא בשפתיו לא הביא את מחשבתו לידי גמר.

היבט נוסף העולה מתוך תהליך צימצום המחשבה לתוך הדיבור, הינו מעבר מרמה רוחנית עמוקה ופנימית אל רמה גשמית, פשוטה יחסית. דוגמא לכך נמצאת במסכת אבות¹¹: "בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים... וכו'". מדוע נבחר דוקא הדיבור (=מאמר) לבטא את התגלותו של הקב"ה בעולמנו? אפשר לומר שהדיבור מסמל מעבר מעולם הרוח (המחשבה) לעולם המעשה (הדיבור), וכשם שהדיבור מצמצם את המחשבה לתוך העולם הגשמי, כך צימצם הקב"ה את עצמו לתוך עולמנו.

ג. הדיבור על הגבול – מוות וחיים ביד הלשון¹²

הגבול הינו אזור מפגיש ומפריד: אנשים, טריטוריות, תרבויות, פעולות וכדו'. כפי שראינו, הדיבור הינו פעולה הנמצאת על הגבול בין פנימיות האדם לחיצוניות, בין הרוחניות לגשמיות, בין הנסתר לנגלה, ובין הרוח (המחשבה) לבין החומר (המילה). מכאן ניתן להסביר, שלהחלטה על אופן הדיבור יש משמעות נכבדה על התכנים שיעברו מהפנים אל החוץ. מצאנו במספר מקומות שהלשון נמשלה לחץ, שנאמר: "חץ שחוט לשונם"¹³ - שאם ישלוף האדם חרב שבידו להרוג את חברו הוא מתחנן לו

⁹ כתובות ק"ד ע"א.

¹⁰ שו"ע או"ח ק"א ב'.

¹¹ פ"ה מ"א.

¹² משלי י"ח כ"א.

¹³ ירמיה ט' ז'.

הדיבור

ומבקש הימנו רחמים, מתנחם החורג ומחזיר החרב לנרתיקה, אבל החץ כיון שירה אותו והלך, אפילו מבקש להחזיר אינו יכול להחזיר"¹⁴.

מדוע נמשלה הלשון לחץ?

ניתן לפרש מדרש זה כחיזוק לרעיון שהובא לעיל, המילה שנאמרת דומה ל"חץ" (חוץ), המילה יוצאת מהמחשבה הפנימית אל המרחב החיצוני. לכן מוטלת על האדם אחריות על התוכן אשר הוא יוצק לדיבור. האם יהיה זה תוכן חיצוני או פנימי.

אחריות זו מוטלת גם על מצורע שנקרא מוציא שם רע (שוב הוצאה מרשות לרשות) ושנענש בעונש של צרעת. עונשו הוא לשבת מחוץ למחנה ישראל, דבר הרומז על היכולת ההרסנית של הדיבור עד כדי הרחקתו מן המחנה.

המהר"ל בחידושי אגדות¹⁵ מבאר את המשנה בערכין¹⁶:

במוציא שם רע להקל ולהחמיר כיצד? אחד שהוציא שם רע על הגדולה שבכהונה ועל הקטנה שבישראל נותן מאה סלע. נמצא האומר בפיו יתר מן העושה מעשה, שכן מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע.

המהר"ל מסביר את חומרת לשון הרע בהבנת הפסוק:

וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים.

האדם מורכב משני מרכיבים, חומר ורוח. לאורך כל חייו ישנו מאבק בין מרכיבים אלו. האדם נדרש לחזק יותר ויותר את צידו הרוחני, דבר שנעשה ע"י קיום מצוות, ואילו אי קיום מצוות מביא לפעולה ההפוכה - להתגברות החומר על הרוח. כפי שראינו לעיל, הרי הלשון היא הנמצאת על הגבול בין הרוח והחומר.

פגיעה באיכות הדיבור הינה פגיעה בתכלית האדם, ומכאן חומרת העונש.

מעין זה נמצא בדברי הרמב"ם בספרו "מורה נבוכים"¹⁷:

אבל המחשבה הרי היא מסגולות האדם הנספחת לצורתו וכאשר שוטט במחשבתו בעבירה, הרי עבר בנכבד ביותר שבחלקיו וכו', כי הדיבור הזה בלשון הוא מסגולות האדם וטובה שהושפע עליו בה ונבדל בה.

¹⁴ מדרש "שוחר טוב" ק"כ.

¹⁵ חלק די קלייב.

¹⁶ פרק גי משנה ה'.

¹⁷ ח"ג פי"ח.

אורי דויטש

ישנו קשר של סיבה ומסובב העובר מתחום הרוח אל החומר. משלב שהוא לגמרי רוחני דרך התחושה והמחשבה, שלב הדיבור שהינו הגבול בין מרכיבי החומר והרוח ומשם למעשה הגשמי. משום כך, הפוגע בדיבור, שהינו שורשי ורוחני יותר מהמעשה, נענש בצורה חזקה יותר מאשר על מעשים רעים שעשה.

ד. לשון הקודש – מדרגות בדיבור

בפעולת הדיבור מדרגות שונות, ישנו דיבור של קודש וישנו דיבור של חול, ישנה לשון הקודש וישנה לשון שאר העמים. קיימת מחלוקת בין הרמב"ם לבין הרמב"ן האם יש קדושה עצמית בלשון מצד עצמה, או שקדושתה נובעת מכך שנעשה בה שימוש לצורך דברי קדושה.

מחלוקת זו מקבילה לחילוק בין תשמישי קדושה לתשמישי מצוה.

אנו יודעים שציצית פסולה מותר לזרוק לאשפה¹⁸. זאת משום שאין לה קדושה מצד עצמה. לעומת זאת, ספר תורה שנפסל, צריך לגונזו, וזאת משום הקדושה הקיימת בו.

אומר הרמב"ן¹⁹:

זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקודש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה. ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע שהוא קודש וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קצוב האמור בתורה יקרא לו הכתוב שקל הקודש.

אומר הרמב"ן, שהשקל נקרא קודש משום שנעשה בו שימוש לצורך דבר קדוש. ממשיך הרמב"ן ומשווה זאת ללשון הקודש:

וכן הטעם אצלי כמה שרבותינו קוראים לשון התורה לשון הקודש שדברי התורה והנבואות וכל דברי הקודש כולם בלשון התורה נאמרו.

אין בלשון שום קדושה עצמית, אלא רק משום שנעשה בה שימוש לצורך דבר קודש נתקדשה.

לעומתו הרמב"ם במורה נבוכים²⁰ כותב:

¹⁸ שו"ע או"ח כ"א א'.

¹⁹ שמות ל' י"ג.

²⁰ ח"ג פ"ח.

הדיבור

ואין לחשוב כי זה התפארות מצידנו או טעות, אלא זה אמת והוא שהלשון הוזה המקודש לא הונח בו כלל שם לכלי המשגל, לא לגברים ולא לנשים, ולא לעצם הפעולה גורמת ההולדה, ולא לשכבת זרע, כל הדברים הללו לא הונח להם ביטוי ראשוני כלל בשפה העברית אלא מכנים אותם בשמות מושאלים.

מהרמב"ם משמע שיש קדושה עצמית בלשון עצמה וכביטוי לכך אין מקום למילים מגוונות בתוך השפה מצד קדושתה. בהלכות קריאת שמע²¹:

יכול לקרותה בכל לשון ויזהר מדברי שיבוש שבאותו לשון וידקדק בו כמו בלשון הקודש.

ה"ביאור הלכה" מחלק בין לשון סתמית לבין לשון המקודשת מצד עצמה:

משום דלענ"ד נראה דבלאו הכי בודאי לא יצא בק"ש כי אף אם נאמר דמה שאמרינן בכל לשון שאתה שומע לא קאי על לשון הקודש דבו, אפילו אינו שומע אותו כלל לא נתבטל ממנו שם לשון.

ה"ביאור הלכה" מסיק מכך מסקנה הלכתית, קדושת הלשון העצמית נותנת לאדם את האפשרות, למרות שאיננו מבין מה הוא אומר, לצאת ידי חובה.

איך ניתן להבין שהדיבור בעצמו קדוש, הרי אף בלשון הקודש ניתן לדבר דברי חולין, ולא דוקא דברי קודש?

לאור דברינו ניתן להבין זאת. ישנה השתלשלות מהרוח (הקודש) אל החומר. אין כאן שני דברים המנותקים זה מזה. החומר איננו רק כלי לקיבול הרוח או לחיזוקה, והחומר במנותק מהרוח לא רק שלא יחזק את הרוח ויסייע לה, אלא יאבד את זכות קיומו. בעבר, כאשר הסתכלנו על דברים גשמיים חשבנו שאנו רואים הכל. כיום, המדע מודע לכך, שבכל חומר קיימת אנרגיה שהינה דבר מופשט המקיימת את החומר. משום כך החומר איננו רק אמצעי לחיזוק הרוח או כלי לקיבולו, אלא החומר, ובמקרה שלנו הדיבור, הוא עצמו קדוש.

הרב ב"עולת ראייה"²² אומר:

וע"פ אותה העצה העמוקה, הכוללת את כל ההוויות כולן, את כל האור החי והמאיר בכל הפרטיות והכלליות של כל חיי העולמים, מתוך המגמה האלוקית העליונה הזאת יצאו כל אורות המצוות.

²¹ שו"ע או"ח סימן ס"ב ס"ק ב'.
²² ח"א עמוד ח'.

אורי דויטש

המצוות הן מעשים גשמיים, אך למרות זאת, כיון שהם משתלשלים מהאין-סוף ברוך הוא, הם קשורים לקודש, ומשום כך הם קדושים בעצמיותם.

ה. לשון הרע – הדיבור כהיזק

הירושלמי בפאה²³ אומר:

ארבעה דברים נפרעים מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו בעולם הבא, ואלו הן: עבודה זרה, גילוי ערויות, שפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולם.

רבים מהמדרשים מתארים בחומרה את העונש של העובר על לאו זה. הרב אבינר, בספרו "טל חרמון" על פרשת מצורע, מבאר מדוע נענש המצורע בשילוח מן המחנה: אחת ממעלותיו של הדיבור היא היכולת להפוך את האדם מאדם פרטי לאדם כללי. הדיבור הינו צורת תקשורת בין אדם לחברו, ואדם המדבר לשון הרע הופך לאדם מנותק מהחברה, לאדם פרטי. משום כך עונשו של אדם שהשתמש בכח הדיבור כדי לזרוע פירוד ושנאה במקום לאחד ולחבר, הוא לצאת מחוץ למחנה, מחוץ לחברה, וכך יבין את ערכה וחיוניותה.

האם העונש החמור על חטא לשון הרע נובע אך ורק משום שהאדם פגע בכלי התקשורת שלו עם החברה? האם אין מעצם הדיבור, מעצם השמעת המילים פגיעה, ולא רק מהתוצאה הנובעת מכך?

הרב בייעולת ראייה²⁴ אומר:

התפילה היא מעמקת בנו את ההרגשה העליונה הקדושה, שהיא התמצית של ספינת אור חי העולמים שבנשמתנו, והיא זורעת בנו אורות קדושים מצמיחים פרי ישועה.

הרב מסביר מהי תפילה, וכיצד היא יכולה לגרום לשינוי גזירות שנגזרו על האדם והעם. הוא משנה את התפיסה שלנו לגבי התפילה וטוען שהתפילה לא נועדה לישכנעי את הקב"ה לשנות את החלטתו, אלא נועדה לאדם עצמו, לרומם אותו. כאשר מתרומם האדם ומתעלה, משתנה ההשגחה עליו, ובעקבות כך משתנים דברים שנקבעו לו. היחס בין הפנים והחוץ, בין התחושה והמחשבה לבין הדיבור, איננו רק חד סיטרי, פירוש, שהדיבור מבטא את פנימיותו של האדם, אלא יחס דו סיטרי. בדיבור עצמו ישנו כוח היכול לרומם את נפש האדם, ובאותה מידה, עלול לגרום לירידתה.

²³ פי"א הי"א.

²⁴ ח"א עמי י"ב פסקה ה'.

הדיבור

ה"שפת אמת" על פרשת מצורע²⁵ מביא רעיון זה:

פי' שכל דיבור בתורה שמוציא האדם כראוי בכל ליבו נכנסים הם לליבו ומוציא בהם טעם חדש והוא ממש כדמיון הילוך הדם מהלב לכל האברים וחזרתו ללב.

מתוך כך נובעת החומרה בה מתיחסים ללשון הרע. הבעיה אינה רק התוצאה הנגרמת בעקבות דיבור רע על אדם, אלא הירידה הרוחנית הנגרמת לאדם המדבר דברים רעים ומשפיע על נפשו לרעה. לעומתו, אדם המדבר דברים טובים - משפיע על נפשו לטובה.

ו. הדיבור בצבא – "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח..."

פתחנו בהצגת השאלה מדוע דוקא צבא ישראל מוזהר על טוהר הדיבור. במהלך המאמר ביררנו את מעלתו וכוחו של הדיבור. בירור זה כשלעצמו מהווה תשובה לשאלה. אולם ישנן שתי סיבות נוספות מדוע מזהירה התורה דוקא את צבא המלחמה.

ראשית, בצבא נתונים החיילים ללחצים פסיכולוגיים קשים, וכמו-כן ישנה סכנה של התגברות התאווה והיצריות בעקבות העיסוק המתמיד בחומר, הדיבור הינו ביטוי ברור ל'מינון' החומריות והיצריות, ובאמצעותו ניתן לרומם, להשפיע ולגרום להנמכת היצריות והתוקפנות.

שנית, צבא ישראל מייצג את כבוד ה'. כאשר צבא ישראל חזק ועם ישראל יושב בארצו בבטחה, שם ה' מתגדל ומתקדש. תפקידו של עם ישראל הוא לספר ולממש את כבוד ה' בעולם - "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו"²⁶, וכאשר עם ישראל נמצא בשפל נוצר חילול שם ה' הגדול ביותר.

הרב במאמרו "למהלך האידיאות בישראל"²⁷ מתאר את תפקיד עם ישראל:

והאידיאה האלוקית המוחלטת מושלת שמה ומחיה את העם ואת הארץ במאור חייה. למען דעת, שלא רק יחידים חכמים מצוינים, חסידים ונזירים ואנשי קודש, חיים באור האידיאה האלוקית. כי גם עמים שלמים, מתוקנים ומשוכללים בכל תיקוני התרבות והישוב המדיני, עמים שלמים, הכוללים בתוכם את כל השדרות האנושיות השונות, מן רום האינטליגנציה

²⁵ שנת תרל"ה.

²⁶ ישעיהו מ"ג כ"א.

²⁷ אורות ק"ד.

אורי דויטש

האמנותית, הפרושית, המשכלת והקדושה, עד המערכות הרחבות, הסוציאליות, הפוליטיות והאוקנומיות, ועד הפרולטריון לכל פלגותיו, אפילו היותר נמוך ומנושם.

תפקיד עם ישראל הינו להיות עם החי על פי מצוות התורה. לא לחיות כאנשים פרטיים צדיקים, אלא כעם חי על כל מה שמשמע מכך: שלטון, חוקים וכמובן צבא. משום כך הזהירה התורה במיוחד על שמירת הצבא המבטא את מלכות ישראל.

סקרנו בקצרה מספר מקורות בהם ניתן לראות את הדיבור כחלון ראווה לעולמנו הפנימי, וכשליחו בעולם המעשה. ואכן לא לחנם תרגם אונקלוס: "ויהי האדם לנפש חיה" - "לרוח ממללא".

זמרשמי מחשבותי שיתקבצו לעדרים

ילקחו אותיותי והיו למאמרים

והמאמרים בחוברת יהיו לספרים

והספרים בכל קרת יהיו נפזרים

...לישועתך קיויתי ה'י²⁸.

---

²⁸ סוף ריש מילין.